

PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ WŁAŚCICIELI GOSPODARSTW ROZWOJOWYCH W EUROREGIONIE „PRO-EUROPA-VIADRINA” Z WYKORZYSTANIEM SZANS POŁOŻENIA PRZYGRANICZNEGO

Katarzyna Brodzińska, Aleksander Lewczuk

Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska,
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wstęp

Głównym celem powstania Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” było wzmocnienie potencjału gospodarczego, szczególnie polskiej strony oraz zniwelowanie dysproporcji i stworzenie podstaw harmonijnego rozwoju. Zakres współpracy transgranicznej w tym euroregionie jest szeroki, dotyczy m.in. wymiany informacji oraz wspólnych projektów rozwoju obszarów wiejskich wraz z rolnictwem, leśnictwem i rybołówstwem. Wiele miejsca zajmuje wspieranie promocji produktów wiejskich w celu stworzenia w euroregionie sprawnego obiegu gospodarczego. Promocja sprzedaży produktów wiejskich dotyczy zespołu instrumentów tworzących dodatkowe i nadzwyczajne bodźce, zwiększające stopień atrakcyjności produktu wobec nabywcy i podnoszące jego skłonność do zakupów [SZNAJDER i in. 1997]. Ważne są zatem wszelkie działania zmierzające do zapoznania i zainteresowania nie tylko niemieckich firm ale i indywidualnych konsumentów polskimi produktami wiejskimi. Zakres tych działań może znacznie wybiegać poza możliwości lokalnych producentów czy poszczególnych jednostek terytorialnych, natomiast współpraca w ramach euroregionu powinna przynieść wymierne efekty. Współpraca transgraniczna wymaga odpowiednich kwalifikacji (chodzi tu zarówno o kwalifikacje zawodowe, jak i znajomość języka niemieckiego), które umożliwią podejmowanie wspólnych inicjatyw gospodarczych. Utworzenie Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” stwarza szerokie możliwości kooperacji gospodarczej na różnych obszarach m.in.: przemysłu przetwórczego, przemyśle budowlanego, gospodarki komunalnej, turystyki, usług, jak również rolnictwa.

Celem badań było poznanie czynników warunkujących przedsiębiorczość właścicieli gospodarstw rozwojowych w Euroregionie „Pro-Europa-Viadrina”. W pracy szczególną uwagę zwrócono na rozwój przedsiębiorczości w rolnictwie i jego otoczeniu z wykorzystaniem szans położenia przygranicznego, możliwości współpracy transgranicznej oraz w oparciu o lokalne zasoby gospodarstw i środowiska.

Metodyka badań

W badaniach przyjęto założenie, że właściciele gospodarstw rozwojowych charakteryzują się stosunkowo młodym wiekiem, dość wysokim wykształceniem i dużą aktywnością społeczno-zawodową. Te pozytywne cechy sylwetki właścicieli gospodarstw rozwojowych stwarzają duże możliwości rozwoju przedsiębiorczości w rolnictwie i jego otoczeniu w oparciu o przygraniczne położenie, współpracę transgraniczną oraz zasoby własnego gospodarstwa i lokalnego środowiska. W badaniach szczególną uwagę zwrócono również na sylwetkę społeczno-zawodową właścicieli gospodarstw rozwojowych w aspekcie predyspozycji innowacyjnych, modernizacyjnych i przedsiębiorczych.

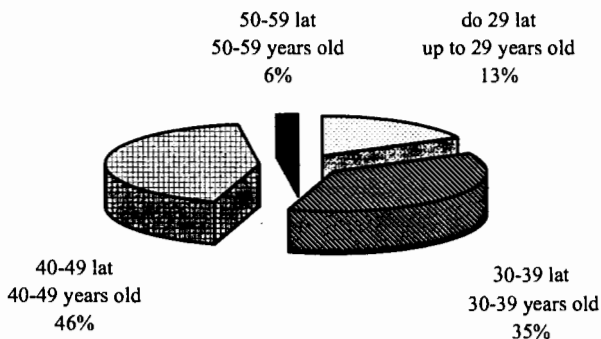
Badania zostały przeprowadzone w czwartym kwartale 2002 roku na obszarach wiejskich Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina”. W niniejszej pracy wykorzystano wyniki badań, które uzyskano z przeprowadzonego sondażu z losowo wybranymi 82 właścicielami gospodarstw rozwojowych.

Wyniki i dyskusja

Sylwetka właścicieli gospodarstw rozwojowych w aspekcie predyspozycji do działań przedsiębiorczych, innowacyjnych i modernizacyjnych

Właścicielami objętych badaniami gospodarstw rolnych byli głównie mężczyźni (94%), najczęściej żonaci (85,5%), a średnia liczba osób w rodzinie wynosiła 4,2. Były to głównie rodziny jednopokoleniowe. W co drugim gospodarstwie na stałe pracowała jedna osoba z rodziny, a w co czwartym dwie.

Struktura wieku właścicieli gospodarstw rozwojowych przedstawiała się korzystnie. Młodzi rolnicy (do 40) lat stanowili 48%, natomiast rolnicy w przedziale wiekowym 40–49 lat to kolejne 46% (rys. 1).

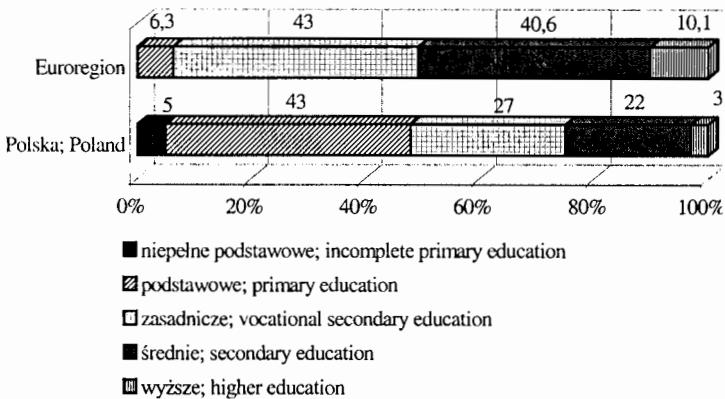

Rys. 1. Struktura wieku właścicieli gospodarstw rozwojowych (źródło: badania własne)
Fig. 1. Age structure of the developmental farm owners (source: own research)

Rozpiętość stażu pracy we własnym gospodarstwie wahała się od 3 do 30 lat. Respondenci średnio kierowali gospodarstwem rolnym przez okres niespełna 15 lat, a swój początkowy okres gospodarowania 57,3% rolników określiło jako trudny. Doświadczenie respondentów w samodzielnym kierowaniu gospodarstwem rolnym było zatem stosunkowo duże, co pozwala przypuszczać, że podej-

mwane decyzje gospodarcze poparte są odpowiednią praktyką.

Równie korzystnie w objętym badaniem euroregionie przedstawiała się struktura wykształcenia rolników. Nieco ponad 40% respondentów posiadało wykształcenie średnie (z tego blisko 70% rolnicze). Natomiast co dziesiąty respondent legitymował się dyplomem ukończenia studiów wyższych, głównie rolniczych. Odsetek rolników posiadających jedynie wykształcenie podstawowe wynosił 6,3%. Natomiast respondenci z wykształceniem zawodowym stanowili 43%. Zatem struktura wykształcenia właścicieli gospodarstw rozwojowych w Euroregionie „Pro-Europa-Viadrina” była zdecydowanie korzystniejsza, niż ogółu gospodarstw rozwojowych w kraju (rys. 2).

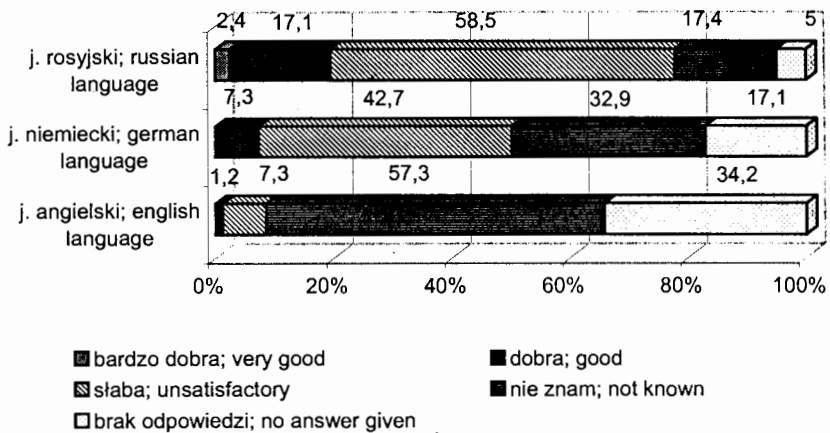

Rys. 2. Struktura wykształcenia właścicieli gospodarstw rozwojowych (źródło: Polska – dane Powszechny Spis Rolny w 2002 r.; badania własne)

Fig. 2. Education structure of the developmental farm owners (source: Polska – Common Agricultural Inventory 2002 data; own research)

Czynnikiem ograniczającym możliwości wykorzystania przez właścicieli gospodarstw rozwojowych renty położenia, jaką jest bliskość granicy niemieckiej wymaga pokonania barier językowych. Poziom wykształcenia formalnego nie przekłada się na znajomość języków obcych. Niemniej jednak połowa respondentów znała język niemiecki, w tym 7,3% na poziomie dobrym, a 42,7% na poziomie słabym (rys. 3). Znajomość języka na poziomie słabym z pewnością jest barierą w swobodnym porozumiewaniu się, niemniej jednak pozwala na porozumiewanie się w kwestiach kluczowych, czy zawieranie kontraktów handlowych z partnerami niemieckimi.

Język angielski znało zaledwie 8,5% właścicieli gospodarstw rozwojowych i to zdecydowana większość w stopniu słabym. Najwięcej respondentów (78%) posiadało znajomość języka rosyjskiego. Jest to prawdopodobnie efekt obowiązkowej nauki tego języka w szkole podstawowej, średniej, a później również kontynuacji nauki na wyższych studiach. Ważne więc, by młodzież na obszarach przygranicznych miała alternatywę wyboru nauki języka kraju sąsiedniego. Istotne jest również stworzenie możliwości doksztalcenia w zakresie nauki języka niemieckiego.

Rys. 3. Znajomość języków obcych właścicieli gospodarstw rozwojowych (źródło: badania własne)

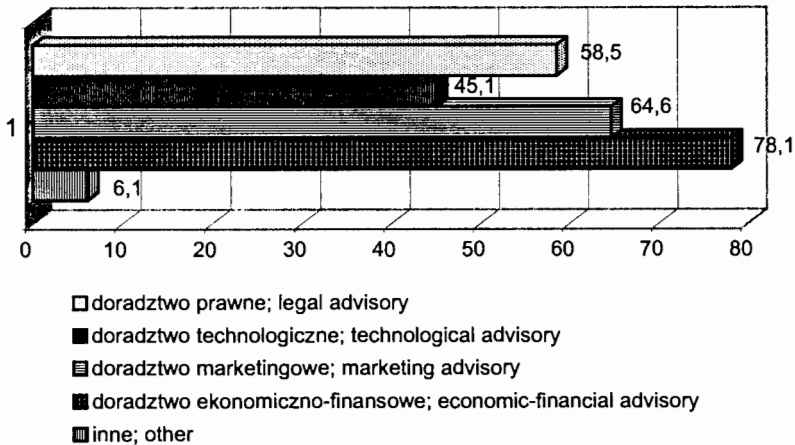
Fig. 3. Foreign language command of developmental farm owners (source: own research)

Analiza struktury wykształcenia formalnego, powinna być rozpatrywana jedynie jako czynnik stymulujący możliwości i predyspozycje rolników do poszerzania wiedzy. Praktycznie niewiele jest obecnie zawodów, w których raz zdobyte umiejętności i wiedza pozwoliłyby sprawnie funkcjonować w długim okresie czasu. Rolnictwo z pewnością do takich nie należy. Kierownik gospodarstwa rolnego staje wciąż wobec nowych wyzwań, zmuszony jest podejmować decyzje znacznie wykraczające poza umiejętności zdobyte w szkole średniej, czy na studiach wyższych. Dlatego też, by sprawnie kierować gospodarstwem rolnym ważne jest uzupełnianie zdobytej wiedzy. Objęci badaniami rolnicy rozwojowi z Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” aktywnie poszukiwali informacji i uzupełniali swoją wiedzę na wiele sposobów. Blisko 90% respondentów uczestniczyło w kursach i szkoleniach z zakresu technologii produkcji roślinnej i hodowli zwierząt oraz szkoleń specjalistycznych dotyczących aktualnych kierunków produkcji. Najczęściej były to szkolenia prowadzone przez pracowników ODR-ów (86,6%), OSM (20,7%) oraz firmy współpracujące z rolnictwem (głównie sprzedające środki produkcji – 7,3%). Jednocześnie należy podkreślić, że ponad 45% rolników czytało literaturę fachową, a blisko 75% czasopisma rolnicze. Co drugi rolnik czytał „Rolnik lubuski”, co czwarty „Farmera”, blisko co piąty „Top Agrar Polska”, a co ósmy „Plon”. W porównawczej analizie przestrzennej źródła wiedzy i informacji z których korzystają rolnicy w Euroregionie „Pro-Europa-Viadrina” nie różnią się od źródeł wiedzy z których korzystają rolnicy w innych częściach kraju. Z racji położenia przygranicznego i utworzenia jednostki organizacyjnej, jaką jest euroregion oczekiwać by należało szerszego dostępu polskich rolników do aktywnego nabywania umiejętności i korzystania z doświadczeń niemieckich. Tymczasem zaledwie dwóch rolników odbyło praktyki zagraniczne, przy czym jedna osoba w Niemczech, a druga w Holandii, a trzech rolników uczestniczyło w za-

granicznych wyjazdach szkoleniowych. Jednym z celów nadrzędnych powstania euroregionu jest wzmocnienie potencjału gospodarczego, a tym samym ułatwienie transferu technik i technologii z państwa o wyższym poziomie rozwoju. Aby proces ten przebiegał sprawnie ważne jest uczestnictwo polskich rolników w szkoleniach zagranicznych i praktyczne nabywanie umiejętności i dobrych praktyk oraz ich transfer do swoich gospodarstw.

Stworzenie możliwości transferu technik i technologii to jedna z istotnych kwestii. Drugą niemniej ważną są kompetencje innowacyjne rolników, rozumiane jako przygotowanie do wprowadzania innowacji, oparte na przyswojeniu doświadczeń praktycznych i odpowiedniej wiedzy naukowej [PIETRASIŃSKI 1971]. Objęci badaniami rolnicy rozwojowi chcieliby uzupełnić swoją wiedzę głównie z zakresu technologii produkcji, szczególnie zwierzęcej oraz poprawy norm jakościowych. Chęć uzupełnienia wiedzy z zakresu ekonomiki i organizacji gospodarstwa rolnego (w tym również księgowości i rachunkowości rolnej) deklarowali w zasadzie nieliczni respondenci. Jednocześnie rolnicy chętnie skorzystaliby z pomocy instytucji doradczych w tej dziedzinie.

Często zmieniające się przepisy prawne, zawile procedury, wymuszają niejako zwiększone zapotrzebowanie na usługi z zakresu doradztwa prawnego (58,5%). Ponadto w zakresie ekonomiki i organizacji gospodarstwa rolnego było zapotrzebowanie na doradztwo ekonomiczno-finansowe (głównie w zakresie prowadzenia księgowości oraz sporządzania kalkulacji opłacalności). Rolnicy z Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” wyrażają chęć skorzystania z doradztwa marketingowego, szczególnie w zakresie poszukiwania rybków zbytu (rys. 4).

Rys. 4. Zakres potrzeb i oczekiwań doradczych właścicieli gospodarstw rozwojowych (źródło: badania własne)

Fig. 4. The scope of advisory needs and expectations of developmental farm owners (source: own research)

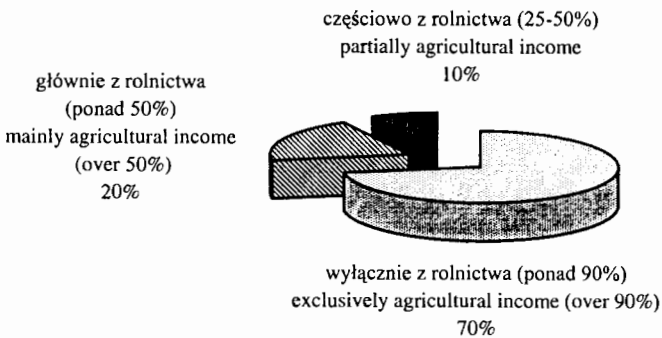
Blisko połowa (46,3%) objętych badaniami rolników nie udzieliła odpowiedzi na pytanie dotyczące ich aktywności społecznej. Spośród rolników, którzy odpowiedzieli co drugi był członkiem Ochotniczej Straży Pożarnej, co czwarty radnym, a co siódmy pełnił w swojej wsi funkcję sołtysa. Członkami organizacji samorządowych było blisko 23% rolników, najczęściej byli to członkowie izby rol-

niczej. Niespełna 5% udzielających odpowiedzi rolników należało do grupy producenckiej. Średnio rolnicy, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, sprawowali 1,4 funkcji. Taki rozkład, a w szczególności wysoki odsetek respondentów, którzy nie udzielili odpowiedzi, może wynikać z braku zaangażowania rolników w problemy społeczności lokalnych i rozwój lokalny.

Jednocześnie z badań wynika, że rolnicy prezentowali postawy zachowawcze. W przypadku pojawienia się na rynku nowych możliwości inwestowania, blisko 44% respondentów deklarowało bezwzględnie pozostanie przy dotychczasowym profilu produkcji. Tylko 28,0% respondentów deklarowało kontynuację kierunku produkcji, jedynie bacznie przyglądając się nowym możliwościom. Zaledwie 8,5% respondentów prezentowało postawy aktywne. Rolnicy ci wyrażali chęć poszukiwania nowych możliwości i byli skłonni zaangażować znaczną część kapitału w nowe przedsięwzięcie. Niewielką część kapitału było w stanie zainwestować niespełna 5% rolników. Dominacja postaw zachowawczych może znacznie ograniczać stopień wykorzystania pojawiających się możliwości, również tych wynikających z renty położenia.

Przedsiębiorczość gospodarstw rozwojowych z wykorzystaniem szans położenia przygranicznego

Objęte badaniami gospodarstwa w Euroregionie „Pro-Europa-Viadrina” były wyłącznym źródłem utrzymania dla około 70% właścicieli. Dla dalszych 20% przychody z produkcji rolniczej stanowiły od 50 do 90% struktury dochodów. Dla blisko 10% przychody z produkcji rolniczej stanowiły niewielki odsetek struktury dochodów, podstawowym źródłem dochodu była natomiast praca zawodowa oraz działalność gospodarcza (rys. 5).

Rys. 5. Struktura dochodów właścicieli gospodarstw rozwojowych (źródło: badania własne)

Fig. 5. Income structure of developmental farm owners (source: own research)

Zdecydowana większość właścicieli gospodarstw rozwojowych z Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” sytuację materialną swojej rodziny oceniła jako średnią (62,2%), około 17% jako dobrą, natomiast 18,4% jako złą, a 2,4% jako bardzo złą. Jednocześnie respondenci określili kwotę w wymiarze miesięcznym niezbędną do utrzymania średniego poziomu życia w swojej rodzinie. Można zatem przyjąć, że dochody blisko 80% objętych badaniami rolników z Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” kształtują się na poziomie około 3250 zł miesięcznie.

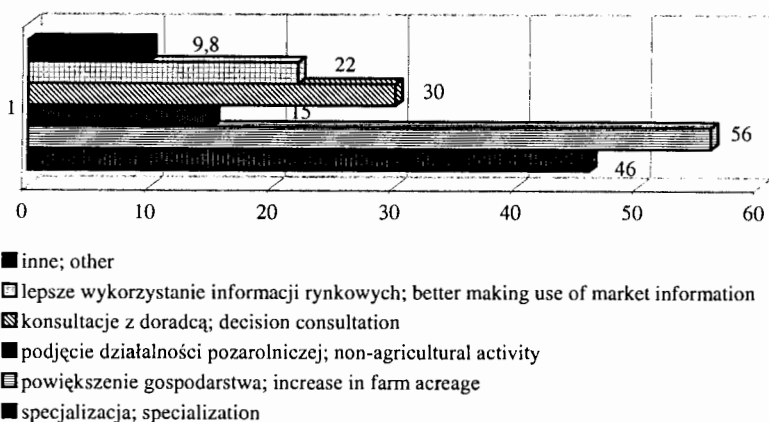
Optymistycznym jest fakt, że 94% respondentów dostrzegło szanse rozwoju swoich gospodarstw. W opinii 34% rolników wynikają one z umiejętnego wykorzystania mocnych stron posiadanych gospodarstw, czyli: dużych, dobrze wyposażonych, inwestujących gospodarstw, specjalizacji produkcji rolniczej, skali produkcji oraz renty położenia. Około 60% respondentów uważało, że ich gospodarstwo ma szanse na przetrwanie pod pewnymi warunkami. Istotne jest, że wśród czynników warunkujących przetrwanie i rozwój dominowały czynniki niezależne od właścicieli gospodarstw rolnych, a mianowicie: poprawa koniunktury w rolnictwie, preferencje dla rolnictwa, stabilny rynek rolny, wzrost dochodów społeczeństwa. Czynniki stymulujące rozwój, a zależne bezpośrednio od właścicieli gospodarstw to zdaniem respondentów: zwiększenie areалу gospodarstwa, zwiększenie skali produkcji, poprawa jakości oraz większy wkład pracy własnej.

Szanse rozwoju gospodarstw rolnych w innym niż produkcja rolnicza kierunku dostrzegano niewielu rolników. Mimo, że chociaż aktywność gospodarczą prowadziło blisko 30% rolników, z badań można wywnioskować, że zwykle była to działalność drugorzędna. Najczęściej podejmowaną przez respondentów była działalność handlowa (13,4%). Należy jednak zauważyć, że co druga inicjatywa w tym zakresie dotyczyła sfery agrobiznesu, ale wyłącznie zbytu produktów rolnych. Żaden z respondentów nie zajmował się dystrybucją środków produkcji. Usługi transportowe świadczyło około 6% rolników, kolejne 4% usługi rolnicze własnym sprzętem oraz usługi budowlane. W zasadzie sporadycznie rolnicy zajmowali się przetwórstwem spożywczym, prowadzeniem działalności agroturystycznej, czy działów specjalnych w rolnictwie. Oczekiwać należy, że otwarcie granic powinno stymulować inicjatywy gospodarze właścicieli gospodarstw rozwojowych. Potencjalny rynek zbytu ulega bowiem poszerzeniu, pojawiają się nowe możliwości np. w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego. Należy się w tym miejscu zgodzić z poglądem URBANA [1992], że nie należy przeciwstawiać dużych i małych zakładów, gdyż te ostatnie nie będą wytwarzać produkcji masowej. Rola tych zakładów powinna się sprowadzać do uzupełniania produkcji zakładów dużych o specyficzne produkty, adresowane do konkretnego grona nabywców.

By osiągnąć sukces w działalności gospodarczej bardzo ważny jest cel działania. Jeżeli celem podejmowanego przedsięwzięcia jest dorobienie paru groszy, czy załatwienie dziury w rodzinnym budżecie, to taka firma rzadko osiąga sukces. Uruchomienie chociażby najmniejszej firmy, która byłaby przedsiębiorcza – miała szansę rozwoju i utrzymania się na rynku wymaga konkretnej postawy i chęci działania, wskazany jest rozmach i jednocześnie rozważa w działaniu [GOTKIEWICZ i in. 2000].

Objęci badaniami rolnicy w niewielkim stopniu wykazywali zainteresowanie poszukiwaniem nowych dodatkowych źródeł dochodu. Zaledwie co dziesiąty rolnik rozważał taką możliwość. Rolnicy raczej poszukiwali możliwości zwiększenia swoich dochodów w ramach obecnego gospodarstwa. Najczęściej podejmowane działania w tym kierunku to zwiększanie skali produkcji poprzez zwiększanie obszaru gospodarstw (56%), (rys. 6). W latach 2000–2002 co czwarty respondent dokonał zakupu ziemi, średnio o 17,3 ha (przy rozpiętości od 0,35 ha do 50 ha). Trzeba jednak pamiętać, że możliwości powiększania obszaru są ograniczone, a tempo przemian struktury obszarowej w kraju umiarkowane. Niemniej jednak objęci badaniami właściciele gospodarstw rozwojowych zamierzali w najbliższym czasie powiększyć obszar swoich gospodarstw (69,5%). Średnio rolnicy zamierzali zakupić około 40 ha ziemi (przy rozpiętości od 2 do 492 ha). Około 34% respon-

dentów planowało zakup ziemi od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (AWRSP), a 29% od osób prywatnych. W specjalizacji produkcji szanse na zwiększenie dochodu z gospodarstwa widziało około 46% objętych badaniami rolników. Zdawali oni sobie sprawę, że specjalizacja produkcji pozwoli na modernizację linii technologicznych, a w efekcie pozyskanie produktów rolnych wysokiej jakości. Również działaniem pozwalającym na poprawę efektywności produkcji rolniczej, zdaniem 30% respondentów będzie korzystanie z pomocy instytucji doradczych przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych (rys. 6). Ponieważ nowoczesny proces podejmowania decyzji ekonomicznych w gospodarstwie rolnym wymaga opracowania metod dokonywania obiektywnych rozstrzygnięć na podstawie wyników przeprowadzonej analizy i poszukiwaniu rozwiązań dających najlepsze wyniki [KISIEL 2001] kompetencje rolników są w tym zakresie raczej niewystarczające.

Rys. 6. Planowane działania rolników pozwalające na uzyskanie wyższego dochodu z gospodarstwa rolnego (%), (źródło: badania własne)

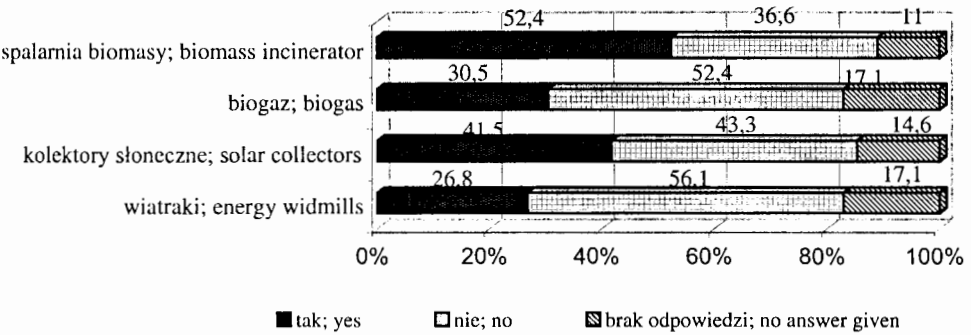
Fig. 6. Planned farmers' actions aimed at obtaining higher income from own farms (source: own research)

W warunkach gospodarki rynkowej informacja często jest utożsamiana jako kolejny czynnik produkcji. Również 22,0% respondentów dostrzegало możliwość poprawy dochodowości prowadzonych przez nich gospodarstw rolnych poprzez lepsze wykorzystanie informacji rynkowych. Aktualna i rzetelna informacja jest pomocna przy podejmowaniu trafnych decyzji produkcyjnych w rolnictwie i jest ujemnie skorelowana z ryzykiem. Oznacza to, że wraz ze wzrostem ilości informacji ryzyko maleje. Ponadto im informacje są pełniejsze i szybciej docierają do decydenta, tym sprawniejszy jest proces podejmowania decyzji. O skuteczności decyzji rozstrzyga między innymi czas jej podjęcia. Decyzja poprawna, ale podjęta zbyt późno, jest mało skuteczna. Podobnie decyzja podjęta pochopnie, bez uprzednich badań jest z reguły wadliwa, a nawet może okazać się szkodliwa [MAKARSKI, GRZYBEK 1997].

Istotą przedsiębiorczości jest ciągłe poszukiwanie nowych dziedzin działalności, otwartość na innowacje, które pozwalają ze zmiany uczynić okazję do podjęcia nowej działalności [DRÜCKER 1992]. A zatem przedsiębiorczość to umiejętność

ność racjonalnego działania i osiągnięcia wymiernego celu, którym w warunkach rynkowych jest zysk. Racjonalne wydaje się w tym przypadku podjęcie właściwych działań w związku z otwarciem granicy niemieckiej. Tymczasem z badań wynika, że otwarcie granic nie jest postrzegane przez respondentów (ok. 88%) w kategorii szans. Niespełna 10% objętych badaniami właścicieli gospodarstw rozwojowych zauważa pozytywny wpływ otwarcia granic na funkcjonowanie ich gospodarstw. W sumie produkty ze swego gospodarstwa odbiorcom niemieckim sprzedawało ok. 10% gospodarstw. Były to najczęściej owoce i warzywa, płody rolne, grzyby, gęsi. Odbiorcami były zarówno firmy handlowe, jak i odbiorcy indywidualni. Podkreślane przez rolników korzyści wynikające z otwarcia granic to łatwiejszy zbyt wyprodukowanych towarów (6,1%) oraz większy przepływ ludzi (turystów, kupujących). Jednak zaledwie ok. 4% rolników rozwojowych dokonało w związku z otwarciem granic specjalnych inwestycji, dotyczyły one m.in. zakupu chłodni do grzybów, pozostali (ok. 94%) nie widzieli potrzeby inwestowania. Należy jednak podkreślić, że jedynie u 6% rolników ograniczenia wynikały z braku środków finansowych. Najczęściej jednak ograniczenia dotyczyły sfery mentalnościowej, braku pomysłów, czy przekonania, że inwestycje wpłyną korzystnie na działalność gospodarstwa.

Na uwagę zasługuje fakt, że objęci badaniami właściciele gospodarstw rozwojowych byli zainteresowani instalowaniem w swoich gospodarstwach urządzeń do ekologicznego pozyskiwania energii (rys. 7). Jest to również przejaw działań przedsiębiorczych.

Rys. 7. Plany rolników dotyczące zainstalowania w swoim gospodarstwie urządzeń do ekologicznego pozyskiwania energii (źródło: badania własne)

Fig. 7. Farmers' opinions and interest in installation of ecological energy sources on their own farms (source: own research)

Zmieniające się warunki funkcjonowania gospodarstw rolnych, rosnące wymagania proekologiczne, a także czynniki ekonomiczne sprawiają, że zwiększa się zainteresowanie alternatywnymi nośnikami energii. Ponad połowa respondentów (52,4%) rozważała możliwość zainstalowania w swoim gospodarstwie urządzeń do spalania biomasy. Jednocześnie w przypadku blisko 10% objętych badaniami rolników zainteresowanie spalarniami biomasy wynikało z obserwacji podobnych rozwiązań funkcjonujących za granicą. Nieco ponad 40% respondentów interesowało się kolektorami słonecznymi, przy czym dla blisko 15% były to rozwiązania technologiczne stosowane często za granicą, które warto zaadoptować

w warunkach polskich. Wykorzystanie biogazu, czyli gazu powstającego podczas fermentacji beztlenowej np. obornika, gnojowicy lub innych substancji organicznych jest u nas mało znane i w niewielkim stopniu wykorzystane. Stwierdzono, że około 30% respondentów była zainteresowana technologią pozyskiwania energii z biogazu. Z badań wynika, że w dużym stopniu to właśnie obserwacje tego typu rozwiązań do pozyskiwania energii u zachodnich sąsiadów, powodują zwiększone zainteresowanie polskich rolników (rys. 7).

Procesy modernizacyjne w gospodarstwach rozwojowych

Procesy modernizacyjne decydują o powodzeniu procesu rozwoju i wzrostu konkurencyjności naszej gospodarki. Unowocześnienie infrastruktury i technik produkcji, wprowadzanie nowych technologii, a także zastosowanie współczesnych metod zarządzania przedsiębiorstwem to warunki niezbędne do osiągnięcia sukcesu. Procesy modernizacyjne w gospodarstwach rolnych nie dotyczą jedynie unowocześniania procesów wytwórczych w rolnictwie, ale również zmian mentalnościowych ich właścicieli. Dlatego też należy rozpatrywać procesy modernizacyjne w szerokim kontekście.

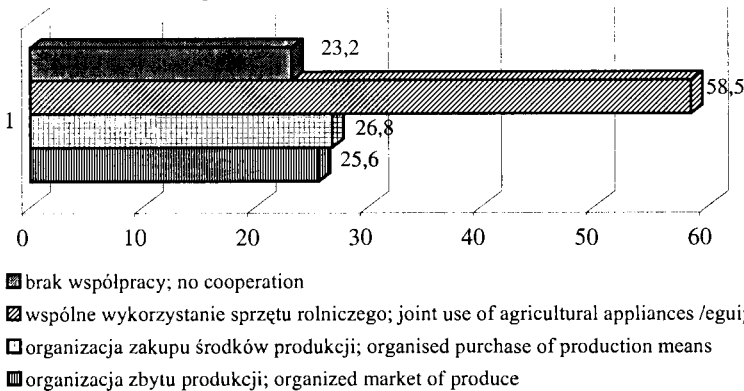
Średni areał objętych badaniami gospodarstw rozwojowych wynosił 67,7 ha. Rozpiętość struktury obszarowej badanej populacji wynosiła od 3,5 ha do 1200 ha. Grunty orne stanowiły blisko 67%, natomiast łąki i pastwiska 32,4%. Dominowały gleby średnie (56%) i słabe (33%). W polskiej części Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” występuje bowiem przestrzenna kumulacja gleb słabych [OPALIŃSKI, OLESZEK 1998], ograniczająca znacznie możliwości produkcyjne gospodarstw rolnych i ich konkurencyjność.

Objęci badaniami właściciele gospodarstw rozwojowych stosowali w swych gospodarstwach nowoczesne technologie w produkcji roślinnej, zwierzęcej oraz przechowalnictwie (78%). Jednak nowe odmiany roślin wprowadzało zaledwie 8,5% respondentów. Postęp hodowlany w produkcji roślinnej pozwala na znaczne uproszczenie procesów technologicznych, redukcję ilości przeprowadzanych zabiegów bez powodowania luk w procesach technologicznych, co pozwala z kolei na znaczne zredukowanie kosztów produkcji. W większości gospodarstw rozwojowych materiał siewny pochodził z własnej produkcji, co mogło znacznie ograniczać zarówno jakość jak i wielkość plonów. Zmiany w technologiach produkcji dotyczyły najczęściej upraszczania procesów technologicznych. Pozwoliło to na wcześniej wspomniany właściwy dobór materiału siewnego. Częściej jednak respondenci upraszczali procesy technologiczne poprzez stosowanie: agregatów uprawowo-siewnych (9,8%), nowoczesne technologie uprawy gleby (4,9%), kompleksową ochronę roślin (6,1%) czy łączenie zabiegów w uprawie roślin (6,1%). Ponadto około 8,5% respondentów stosowało nowe środki ochrony roślin, a 4,9% innowacje z zakresu nawożenia roślin.

W produkcji zwierzęcej właściciele gospodarstw rozwojowych najczęściej wprowadzali zmiany w zakresie żywienia zwierząt. Dotyczyły one zarówno technologii sporządzania pasz własnych, np. sianokiszonki (13,2%), jak i organizacji produkcji zwierzęcej opartej na paszach pochodzących z zakupu. Zmiany w tym zakresie dotyczyły głównie stosowania koncentratów (6,1%), mechanizacji zadawania pasz (7,3%), bilansowania dawek w żywieniu trzody chlewnej (4,9%). Głównym motywem stosowanych rozwiązań technologicznych były zatem korzyści ergonomiczne, pozwalające zaoszczędzić pracę własną rolników. Wyniki badań

wykazały, że w co czwartym gospodarstwie zasoby siły roboczej były niewystarczające. W blisko 10% gospodarstw brakowało 2 osób do pracy stałej, a w 6,1% trzech i więcej osób. A zatem modernizacja procesów wytwórczych pozwalała na zredukowanie niedoboru siły roboczej. Modernizacje z zakresu technologii pozyskiwania i przechowywania mleka wprowadzało w swoich gospodarstwach 3,6% respondentów. Biorąc pod uwagę fakt, że w blisko 37% objętych badaniami gospodarstwach było dominującym kierunkiem produkcji, inwestycje z tego zakresu wprowadzało co dziesiąte gospodarstwo. Bardzo mało respondentów (2,4%) wykorzystywało w produkcji zwierzęcej efekty postępu biologicznego, chociaż pozwala on w dużym stopniu poprawić zarówno cechy jakościowe jak i efektywność produkcji żywca oraz mleka.

Blisko 75% objętych badaniami rolników z Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” podejmowało wspólne działania w zakresie organizacji produkcji rolnej. Najwięcej respondentów (58,5%) współpracowało w zakresie wspólnego wykorzystania sprzętu i maszyn rolniczych, co pozwalało rolnikom na częstszą ich wymianę (rys. 8). Przy braku maszyn własnych rolnicy korzystali z usług świadczonych przez sąsiadów, przy ich nadmiarze świadczyli usługi innym. Inną formą były kółka maszynowe, w których sprzęt kupowany był ze wspólnych środków i użytkowany na określonych zasadach. Skracał się w ten sposób znacznie czas amortyzacji maszyn i narzędzi, możliwa jest szybsza i ekonomicznie uzasadniona modernizacja parku maszynowego.

Rys. 8. Zakres współpracy rolników w produkcji rolnej (źródło: badania własne)

Fig. 8. The scope of farmers' cooperation in agricultural production (source: own research)

Z badań wynika, że właściciele gospodarstw rozwojowych nieco częściej podejmowali wspólne działania w zakresie organizacji zakupów środków produkcji (26,8%), niż zbytu płodów rolnych (23,2%), (rys. 8). Niski stopień samoorganizacji rolników szczególnie w zakresie zbytu płodów rolnych, wydaje się być jednym z czynników ograniczających stopień wykorzystania renty położenia.

W latach 1999–2002 blisko 92% objętych badaniami rolników z Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” inwestowało w swoje gospodarstwa. Najwięcej respondentów inwestowało w maszyny i urządzenia (58,5%) oraz środki transportu (32,9%). Około 28% inwestowało w budowę lub remont domu, w budowę lub modernizację budynków i budowli gospodarskich, a co czwarty inwestował w zakup ziemi.

Wyposażenie gospodarstw rolnych szczególnie w mechaniczną siłę pociągową oraz narzędzia uprawowe w większości analizowanych obiektach było wystarczające, natomiast ich stan techniczny określono jako średni. Blisko co dziesiąty respondent deklarował niedobór budynków inwentarskich, a co dwudziesty posiadał budynki inwentarskie w złym stanie, wymagały one remontów i modernizacji (tab. 1). Również znacznych nakładów kapitałowych wymagały inwestycje w zakresie przechowalnictwa. Nie chodzi tu tylko o niedobór pomieszczeń magazynowych, ale o zakup urządzeń i sprzętu do przechowywania produktów rolnych.

Tabela 1; Table 1

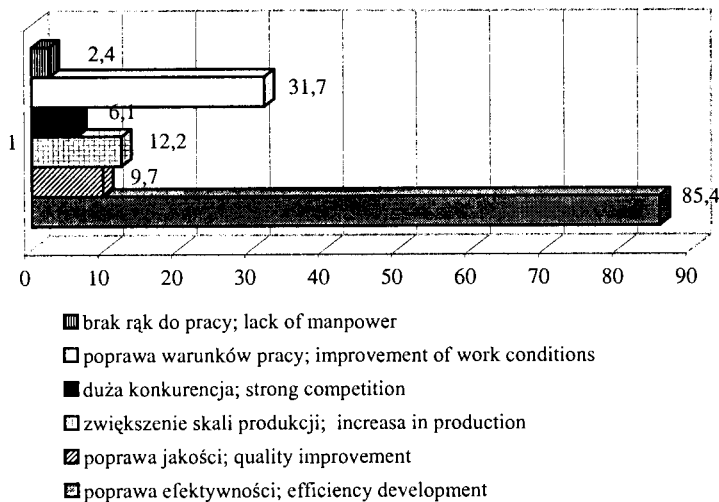
Wyposażenie gospodarstw rozwojowych w Euroregionie „Pro-Europa-Viadrina”
Development farm equipment in „Pro-Europa-Viadrina” Euroregion

Wyszczególnienie Specification	Euroregion „Pro-Europa-Viadrina” „Pro-Europa-Viadrina” Euroregion				
	sprzęt mechan. mechanical equipment	narzędzia uprawowe tillage implements	mechan. siła pociąg. mechanized tractive force	budynki inwent. livestock buildings	magazyny store- houses
Ilość (wskaźnik % respondentów) Quantity (respondents percentage index)					
Nadmiar; Surplus	1,2	–	–	4,2	5
Wystarczająca; Sufficient quantity	58,5	77,5	67,1	43,1	51,3
Niedobór; Shortage	39,1	21,2	32,9	45,3	38,8
Brak; No equipment	1,2	1,3	–	7,4	5
Stan techniczny (wskaźnik % respondentów) Technical condition (respondents percentage index)					
Bardzo dobry; Excellent	2,5	3,7	5,1	2,7	7,9
Dobry; Good	28,7	18,3	24,4	28,4	26,3
Średni; Average	66,3	73,1	65,4	51,4	55,3
Zły; Poor	2,5	–	5,1	17,6	10,5

źródło: badania własne; source: own research

Zamiary inwestycyjne właścicieli gospodarstw rozwojowych Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina” na najbliższą przyszłość są ambitne. Blisko 65% respondentów zamierzało zakupić nowe maszyny i urządzenia. Najwięcej rolników planowało zakup ciągnika (24,5%) i narzędzi uprawowych (15,8%). Ponadto respondenci zamierzali inwestować w systemy pozyskiwania (9,8%) oraz przechowywania (4,9%) mleka, jak również w modernizację pomieszczeń inwentarskich (12,2%).

Motywy, którymi kierowali się rolnicy przy modernizacji procesów technologicznych mają przede wszystkim wymiar ekonomiczny, chociaż dla ok. 32% objętych badaniami gospodarstw istotny jest również wymiar ergonomiczny. Poprawa efektywności produkcji rolnej poprzez redukcję kosztów produkcji, wzrost wydajności oraz jakości produktów rolnych to priorytety procesów modernizacyjnych (rys. 9). Rolnicy zdają sobie sprawę, że ich konkurencyjność na rynku, również na rynku niemieckim zależała będzie głównie od ceny ich produktów.

Rys. 9. Motywy, którymi kierowali się rolnicy dokonując modernizacji gospodarstw (źródło: badania własne)

Fig. 9. Farmers' motives for their own farms modernization (source: own research)

Podsumowanie i wnioski

Dużą rolę w rozwoju przedsiębiorczości odgrywają uwarunkowania lokalne, które mają znaczący wpływ na kierunki, skalę i zakres podejmowanych przedsięwzięć. Niewątpliwie typowe problemy rozwoju przedsiębiorczości dotyczą trudności ze zbytem własnej produkcji. Ważna jest zatem odpowiednia promocja produktów wiejskich, poza rynek lokalny. Czy zatem funkcjonowanie gospodarstw rolnych w ramach jednostki, jaką jest euroregion może zwiększyć ich konkurencyjność? Niewątpliwie pojawiają się szersze możliwości zarówno w produkcji rolnej, jak i otoczeniu rolnictwa. Wiele jednak zależy od samych rolników, ich otwartości na zmiany i chęć działania.

Badania nad poszukiwaniem szans zwiększenia konkurencyjności gospodarstw rolnych w Euroregionie „Pro-Europa-Viadrina” pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Czynnikiem ograniczającym możliwości rozwoju, a co za tym idzie zwiększenia dochodowości gospodarstw rolnych w euroregionie nie jest wiek, ani poziom wykształcenia ich właścicieli. Średni wiek rolników to 39 lat, a struktura wykształcenia jest zdecydowanie korzystniejsza, niż średnio w kraju. Ważne jest natomiast, by stymulować producentów rolnych i przedsiębiorców do nauki języków obcych, szczególnie języka niemieckiego. Pokonanie bariery językowej może ożywić stosunki gospodarcze z niemiecką częścią euroregionu.
2. Bierność i dominacja postaw zachowawczych właścicieli wydaje się być główną barierą ograniczającą możliwości rozwoju ich gospodarstw. Asertywność rolników przejawia się zarówno w niechęci do uczestniczenia w życiu

- społecznym swojego regionu, jak i braku inicjatyw przy poszukiwaniu dodatkowych źródeł dochodu. Rolnicy niechętnie podejmowali działalność gospodarczą. Tymczasem m.in. również ze względu na uwarunkowania glebowe polskiej części euroregionu (dominacja gleb słabych), konieczne jest poszukiwanie możliwości przekształcenia nietrwałych surowców roślinnych i zwierzęcych w atrakcyjne produkty spożywcze.
3. Z badań wynika, że właściciele gospodarstw rozwojowych możliwość zwiększenia dochodów dostrzegają głównie w zwiększeniu skali produkcji. Zwiększanie skali poprzez podejmowanie współpracy w zakresie zakupu środków do produkcji rolnej i zbytu płodów rolnych deklarował co czwarty rolnik. Chętnie natomiast rolnicy współpracowali w zakresie wspólnego wykorzystanie sprzętu i maszyn rolniczych.
 4. Pomocy doradczej właściciele gospodarstw rozwojowych oczekują głównie w zakresie doradztwa ekonomiczno-finansowego (78,1%). Wydaje się również, że konieczność prowadzenia ewidencji (np. płatnicy VAT), zwiększy zapotrzebowanie na tego rodzaju usługi doradcze.

Literatura

- GOTKIEWICZ W., BRODZIŃSKI Z., SZALKIEWICZ W. 2000. *Dodatkowe i alternatywne źródła dochodów na obszarach wiejskich*. Wyd. CROW UWM w Olsztynie: 211.
- DRÜKER P.F. 1992. *Innowacje i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. PWE Warszawa: 34–43.
- KISIEL R. 2001. *Zastosowanie wybranych metod rachunku ekonomicznego w optymalizacji produkcji rolniczej*. Wyd. UWM: 9–16.
- MAKARSKI S., GRZYBEK M. 1997. *Marketing w gospodarce żywnościowej*. AR Kraków: 77–78.
- OPALIŃSKI CZ., OLESZEK J. 1998. *Zmiany strukturalne zachodzące w gospodarce zasobami ziemi rolniczej w makroregionie południowo-zachodnim*, w: *Przekształcenia obszarów wiejskich makroregionu południowo-zachodniego* Z. Więckowicz (Red.), AR Wrocław 1: 183–219.
- PIETRASIŃSKI Z. 1971. *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*. PWN: 22–33.
- SZNAJDER M., PRZEPIÓRA A., TRĘBACZ A. 1997. *Marketing produktów rolno-spożywczych*. Poznań: 103–130.
- URBAN R. 1992. *Prywatyzacja przemysłu rolno-spożywczego. Ocena stanu i wnioski*. Wyd. IERiGŻ.

Słowa kluczowe: wiejskie obszary przygraniczne, gospodarstwa rozwojowe w rolnictwie, współpraca transgraniczna, przedsiębiorczość w rolnictwie i jego otoczeniu, procesy innowacyjne i modernizacyjne, sylwetka rolników przedsiębiorczych

Streszczenie

Określono czynniki warunkujące zachowania przedsiębiorcze właścicieli gospodarstw rozwojowych w rolnictwie na obszarach wiejskich Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina”. Szczególnie ważnym zagadnieniem jest rozwój przedsiębiorczości w rolnictwie i jego otoczeniu w oparciu o możliwości wykorzystania szans położenia przygranicznego, współpracy transgranicznej oraz zasobów gospodarstw i lokalnego środowiska. Badania zostały przeprowadzone w czwartym kwartale 2002 roku na obszarach wiejskich Euroregionu „Pro-Europa-Viadrina”. W pracy wykorzystano wyniki badań, które uzyskano w oparciu o wywiad z losowo wybranymi 82 właścicielami gospodarstw rozwojowych. Z badań wynika, że właściciele gospodarstw rozwojowych posiadają szereg korzystnych cech społeczno-zawodowych (stosunkowo niski wiek, wysokie wykształcenie, duża aktywność społeczna i gospodarcza), które pozwalają im rozwijać przedsiębiorczość w oparciu o zasoby położenia bliskości granicy, współpracę transgraniczną oraz zasoby własnych gospodarstw i lokalnego środowiska. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że właściciele gospodarstw rozwojowych możliwości zwiększenia swoich dochodów dostrzegają głównie w zwiększaniu skali produkcji rolniczej w oparciu o rozwój przedsiębiorczości i integrację poziomą rolników.

DEVELOPMENTAL FARM OWNERS' ENTERPRISE IN „PRO-EUROPA-VIADRINA” EUROREGION WITH ADVANTAGE TAKEN OF THE BORDERLAND LOCATION POTENTIAL

Katarzyna Brodzińska, Aleksander Lewczuk

Department of Agribusiness and Environmental Economy,
University of Warmia and Mazury, Olsztyn

Key words: border rural areas, agricultural developmental farms, transborder cooperation, enterprise in agriculture and its environment, innovative and modernization processes, profile of enterprising farmers

Summary

The study was to get acquainted with the determinants of developmental farm owners' enterprising behaviour in agricultural sector in „Pro-Europa-Viadrina” Euroregion rural areas. The issue of particular importance is enterprise development in agricultural sector and its environment, using possibilities of taking advantage of borderland location potential, transborder cooperation and the resources of farms and local environment. The study was carried out in the last quarter of 2002 in „Pro-Europa-Viadrina” Euroregion rural areas. The paper is based on the research results obtained during interviews with randomly selected 82 developmental farm owners. The results revealed that developmental farm owners have many advantageous socio-economic qualities (on average young age, high education level, significant socio-economic activity) which enable them to develop enterprise using the resources of borderland location, transbor-

der cooperation and the resources of their own farms and local environment. The fact that should be emphasized is that the developmental farm owners see the possibilities of their income increase mainly in terms of increasing their agricultural production, with advantage taken of enterprise development and farmers' horizontal integrity.

Dr inż. Katarzyna **Brodzińska**
Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Plac Łódzki 2
10-727 OLSZTYN